

ПРАВНА КУЛТУРА

Дополнителен прирачник
за учениците од 7
одделение

Правна Култура

ПРИРАЧНИК ЗА НАСТАВНИЦИ И ПОЛИЦИСКИ СЛУЖБЕНИЦИ(НАДВОРЕШНИ ЕКСПЕРТИ)
КОИ ШТО РАБОТАТ СО УЧЕНИЦИТЕ ОД VII ОДДЕЛЕНИЕ

Автори:

Миле Гиновски, Министерство за образование и наука
Елена Ивановска, Министерство за образование и наука
Георги Панделиев, Министерство за образование и наука
Сали Салија, Министерсво за внатрешни работи
Лилјана Јаковчевска, Министерсво за внатрешни работи
Жаклина Просароска, Министерсво за внатрешни работи

Рецензент: Биро за развој на образование, Министерство за образование и наука
Лектор: Мариетка Петровска
Дизајн: Финеарт Мултимедиа
Печати: Финеарт Мултимедиа

@ PH International / Правно Регистрирана како Проект Хармони инц, 2013
сите права се заштитени

ISBN

Прирачникот е подготвен од страна на ПХ Интернашнал во рамките на Програмата за правна социјализација со финансиска подршка на У.С. Департментот на државното биро за меѓународни наркотици и одделението за внатрешни работи во соработка со Министерство за образование и наука и Министерство за внатрешни работи на Република Македонија.

Иземање од одговорност:

Информациите содржани во оваа публикација не ги рефлектираат гледиштата на У.С.Департментот на државното биро за меѓународни наркотици и одделението за внатрешни работи. Одговорноста за информациите ја сносат исклучиво авторите на оваа публикација.

ЦЕЛИ НА ОСНОВНОТО ОБРАЗОВАНИЕ ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

Основното образование во Република Македонија има за цел да го поттикне развојот на личноста на децата за да можат да преземаат индивидуални, семејни и граѓански одговорности, да ги развие нивните индивидуални потреби, интереси и афинитети, да им ја развие културата на живеење, независното, отворено, критичко и демократско размислување, како и да го зајакне нивното чувство за припадност кон заедницата и негување на духовното, културното и историското наследство со сите негови различности.

Согласно со Националната програма за развој на образованието во Република Македонија 2005 – 2015 учениците со искуството што ќе го стекнат во текот на основното образование треба да:

- *бидат способни да се изразуваат и пишуваат на својот мајчин јазик;*
- *бидат способни да се изразуваат и пишуваат на македонски јазик;*
- *ги познаваат и прифаќаат универзалните и посебните општествени вредности;*
- *бидат способни за живот во плуралистичко и демократско општество, вклучувајќи го и изучувањето на јазикот на средината;*
- *имаат развиено критичко мислење и способност за решавање на проблеми;*
- *располагаат со вештини за комуникација;*
- *бидат запознаени со другите култури и цивилизации и да владеат со два странски јазика од кој едниот е англиски;*
- *го спознаваат значењето на науката и технологијата во современото општество;*
- *имаат основни знаења од различни научни подрачја;*
- *имаат елементарна информатичка писменост;*
- *имаат развиено чувство и способност за изразување на подрачјето на уметностите во согласност со сопствените афинитети и можности;*
- *имаат развиено моторичка способност низ спортски игри и активности разбирајќи ја одговорноста за сопственото здравје, здравиот начин на живот и здравата животна средина.*

Основното образование во Република Македонија обезбедува еднаков пристап на сите ученици. Тоа е отворено и овозможува еднаков пристап за сите деца без оглед на јазикот, полот, религијата или физичката и менталната попреченост. Основното образование мора да обезбеди дополнителна помош за сите ученици со посебни потреби.

ПРЕДГОВОР

Во изминатите 20 години Република Македонија гради демократско општество чии вредности се вградени и во образовните курикулуми. Токму затоа и целокупниот образовен систем во земјата тежнее кон едукација на младите кои подоцна активно ќе учествуваат во градење на силно граѓанско општество и воспоставување на целосно владеење на правото. Овие млади луѓе ќе бидат оние коишто ќе го воспоставуваат и развиваат демократското општество базирано врз владеење на правото, а во ваквиот систем правната култура ќе биде стожерот на општеството.

Што всушност претставува правна култура?

Општеството се дефинира како единство на луѓе што имаат исти вредности, една единствена цел и функционален интегритет. Од друга страна, единство на луѓе што не ги делат истите вредности и немаат една единствена цел, или пак, немаат функционален интегритет можат само да се наречат население, но не и општество.

Систем на вредности се нормите коишто го изразуваат општото мислење за она што е добро и пожелно. Разликата помеѓу вредностите и нормите е во тоа што вредностите се апстрактни, општи факти, додека пак нормите се користат како насоки и правила за однесување.

Концептот на човековите права е базиран врз принципот на човечко достоинство и еднаквост. Човековите права ги дефинираат овие норми, кои се неопходни за индивидуите да можат да живеат достоинствено. Универзалниот карактер на човековите права е базиран на еднаквиот третман на сите, без никакви резерви.

Постојат и други вредности што резултираат од горенаведените две. Овие вредности од друга страна ја обезбедуваат конзистентноста помеѓу луѓето и општеството. Тие се следните:

- слобода;
- почитување на сите;
- недискриминаторски став;
- толеранција;
- одговорност.

Модерното разбирање на општеството се базира на принципот дека сите луѓе се еднакви.

Цивилното општество во една подлабока смисла се дефинира како *простор помеѓу семејството, државата и пазарот, во чии рамки луѓето се обидуваат да ги задоволат своите интереси*. Демократските општества го позиционираат цивилното општество како

највредна демократска придобивка, затоа што цивилното општество претставува социјално регулирање за едно зедничко добро.

Главната цел на правото на слободата од друга страна е немешање во изборот и активностите на индивидуата. Индивидуата е слободна да го избере начинот на нејзино дејствување од повеќе дадени алтернативни избори. Но ова не е апсолутна дефиниција бидејќи би можела да доведе до арбитрарно однесување. Разликата помеѓу арбитрарноста и слободата е свесноста за одговорност, која ги придружува сите чекори што еден човек ги избира во животот.

Одговорноста е обврска на индивидуалецот да направи одредени работи или да дејствува на одреден начин.

Заедничките вредности на македонската демократија се инкорпорираани во Уставот каде што во членот 2 стои *„Во Република Македонија суверенитетот произлегува од граѓаните и им припаѓа на граѓаните“*.

Од друга страна, специфичната врска помеѓу индивидуата и општеството се отсликува во членот 9 од Уставот на РМ каде се вели *„Граѓаните на Република Македонија се еднакви во слободите и правата независно од полот, расата, бојата на кожата, националното и социјалното потекло, политичкото и верското уверување, имотната и општествената положба. Граѓаните пред Уставот и законите се еднакви“*.

Она што овие уставни одредби го дефинираат е градење на едно демократско општество каде што сите граѓани на Република Македонија се еднакви и имаат еднакви права, но општеството не може да се базира само на права и можности, туку истите мора да се искомбинирани со одговорност и должности. Токму ова е пререквизит на модерните општества.

Секој индивидуалец станува дел од општеството преку комбинирање на слободите и одговорностите. Ова се нарекува процес на правна социјализација која води до формирање на ставови, мислења и однесувања. Преку овој процес мислењата и однесувањата на поединците се формираат согласно со законите и политиките воспоставени од страна на општеството. Колку е појака правната социјализација на еден поединец и колку е поголемо неговото влијание врз подобрување на социјалните вредности толку е и повисока правната култура на тоа општество. Правната култура можеме да ја користиме како еден критериум за споредба на едно општество со друго и таа ќе ни биде показател за нивото на демократија во нив.

Учењето за законите доведува до:

- намалување на прекршувањето на истите
- промовира нивно подлабоко разбирање
- зголемување на моралната поддршка за овие закони

За да се зголеми моралната поддршка за почитување на законите и правната култура на секој поединец и целокупната јавност, процесот на правна социјализација треба да отпочне од најрана возраст на децата. Во овој процес особено е важно да се работи со малолетници во трансформациона возраст (13-16) затоа што токму ова е возраста кога поединецот за прв пат ги усогласува своите постапки со општествениот систем на вредности. Вредностите на поединецот стекнати на таа возраст остануваат база на тоа лице за цел живот и го детерминираат неговото поведение.

Со цел да се работи на правната култура на децата за да станат активни и одговорни граѓани потребно е да се исполнат два клучни фактори, а тоа се интерактивното предавање и поттикнувањето на критичко размислување.

Што е критичко размислување?

Критичко мислење е способност да се земат предвид мислењата на другите, а воедно и своето мислење. Оваа способност се формира во процесот на анализирање на еден проблем или како резултат на појава на проблем.

Критичкото размислување наметнува внимателно проучување на информацијата, а исто така и земање предвид на спорни прашања од различни гледни точки. Критичкото мислење ни помага да донесеме вистински одлуки и да извлечеме рационални заклучоци базирани на факти.

Процесот на критичко мислење останува за цел живот. Кога едно лице размислува критички тогаш таа/тој секогаш ги испитува своите претпоставки и субјективни ставови. Критичкото размислување не само што го зголемува меѓусебното почитување, туку и ја зајакнува правната култура.

Најчесто луѓето се потпираат на субјективни размислувања и идеи и во воспоставените врски инсистираат на нивните идеи при што игнорираат алтернативни сугестии. Сето ова доведува до несоодветно однесување и единствениот излез од ваквите ситуации е критичкото приоѓање кон одредена ситуација.

Најчесто учителите во своите предавања го форсираат принципот на логично размислување. Разликите помеѓу критичкото и логичното размислување се следните:

- кај логичното размислување проблемот е веќе познат додека кај критичкото тој треба да се идентификува,
- кај логичното размислување изборот најчесто се прави од две дадени алтернативи каде што само едниот одговор е точен, додека кај критичкото размислување можни се повеќе солучии.

Кога го немаме критичкото размислување луѓето најчесто размислуваат нерационално, го занемаруваат интересот на другите и се потпираат исклучиво на нивните емоции. Ваквиот начин на размислување е надвор од допир со реалноста и се нарекува нерационален.

Според Давид Клустер, познат американски научник постојат пет клучни аспекти на критичкото размислување:

1. Критичкото размислување е независно размислување и тоа претпоставува дека индивидуалецот доаѓа до своите заклучоци сам, без влијание на другите.
2. Добивањето информација претставува појдовна точка за критичкото размислување и воедно не претставува конечен исход.
3. Критичкото размислување почнува од појавата на еден проблем и неговото препознавање.
4. Критичкото размислување бара солидни аргументи.
5. Критичкото размислување е социјално размислување (да се сослушаат другите, да се дебатира).

Како да се поттикне критичкото размислување:

1. да се прави разлика помеѓу логичките одлуки и оние коишто се базирани на емоции,
2. да се согледаат и добрите и лошите страни на една информација и да се земат предвид сите за и против аргументи,
3. да се прави разлика помеѓу она што го слушаме и она што го гледаме, а не да се донесуваат заклучоци кога не сме доволно информирани.

Што е интерактивна настава?

Интерактивна настава претставува модерен начин на образование кој има за цел да постави нови улоги на наставниците и учениците базирани на хуманитарни принципи. Овој пристап има за цел да го замени односот на наставникот како еден централен авторитет, со пристап кон ученикот кој во фокус ќе ги има токму потребите и интересите на ученикот. Во таа насока предавањата се менуваат и не се бара знаење коешто е претходно утврдено туку развивање на дополнителни развојни вештини. Учениците се предмет на еден наставен процес и активно се инволвирани. Интерактивното предавање/настава е базирано врз индивидуалните искуства на учениците, и на нивните лични квалификации и знаења.

Целиот концепт на интерактивната настава потекнува од нов пристап кон предавањето кој се нарекува конструктивизам. Конструктивизмот има за цел преку предавањето да направи комбинација и компарација на старите и новостекнатите знаења на учениците, да ги наведе сами да доаѓаат до заклучоци, да размислуваат независно и понатаму да се надоградуваат.

Во модерната педагогија најчесто се разликуваат следните методи на предавање:

- спроведување на точно утврдени работи
- едукативни и истражувачки активности (потрага по нови знаења, нови искуства и вештини)
- организирање игри
- дискусии (дијалог, комуникација)

МЕТОДИ ЗА РАБОТА СО УЧЕНИЦИ ВО НАСТАВА ПРИ РЕАЛИЗАЦИЈА НА РАБОТИЛНИЦИ/ТЕМИ ОД ПРАВНА КУЛТУРА

Предавањата ќе се одржуваат со користење на комбинација помеѓу надворешна, партиципаторна и формална методологија на учење со цел да се подигне знаењето на учениците во врска со малолетничката правда.

1. ПРЕДАВАЊЕ

Овој метод се идентификува со универзитетски начин на предавање, и претставува пренос на наставниот материјал пред група слушатели. За успешна примена на овој метод потребна е темелна подготовка на предавачот, во смисла на запознавање со содржините и проучување на податоците кои се во врска со предвидената тема. Овој метод бара и правилен распоред на содржините што ќе се презентираат, во смисла на:

- одредување на воведот кој треба да биде краток, но и да предизвика интерес кај слушателите за понатамошното излагање,
 - развивање на проблемската рамка со аргументирање, анализа на научни факти и сл.,
 - завршно излагање, во кое ќе се потенцираат оправданоста и основните идеи на темата.
- Предавањето бара темелна подготовка, за да може да се елиминираат негативните појави од примената на овој метод.

Предности:

- може да се планира времето (најоптимална временска рамка се 45-минутните часови),
- со една презентација се опфатени поголем број ученици.

Негативности:

- најчесто предавањето поминува во еднонасочна комуникација,
- слушателите се пасивни,
- професорот нема реакција од учениците.

Овој метод во комбинација со правилно употребени наставни средства – аудиовизуелни, како и во комбинација со методот на поставување прашања ќе даде соодветни резултати во делот на апстрактните, теоретските теми, компаративните излагања и слично.

Варијанти на примена на овој метод се ангажирањето на стручни лица кои се докажани авторитети во својата област и предавања од страна на учениците.

2. МЕТОД НА ГРУПНА ДИСКУСИЈА

Овој метод е интерактивен. Со помош на овој метод може да се согледаат различни погледи и ставови на учениците. При примена на овој метод мора да се вклучат сите односно поголем дел од учениците, со цел да се спречи наметливите и повеќе зборливите ученици да доминираат на сметка на повлечените и срамежливите во групата.

За успешна примена на овој метод потребна е и соодветна просторија односно распоред на столчињата во круг, со цел учесниците да се гледаат додека дискутираат.

За да се примени овој метод, треба да претпоставиме односно да знаеме дека учениците веќе имаат одредени предзнаења што ги стекнале во текот на студиите односно се подготвиле по однапред зададена тема.

3. НАПЛИВ НА ИДЕИ

Овој метод може успешно да се примени кога разработуваме одредена тема која е ориентирана кон решавање на одреден проблем или кога сакаме да дефинираме одредени клучни точки на одреден проблем. Овој метод најчесто ги поттикнува, односно ги мотивира учесниците, произведува бројни идеи и стратегии. Но, бара внимателност во примената со цел да се примени ефикасно, во функција на целта којашто сакаме да ја постигнеме.

4. МЕТОД НА ПРАШАЊА И ОДГОВОРИ

Овој метод најчесто се применува во:

- фаза на поврзување на стар и нов материјал,
- кога се работи на позната содржина.

Методот на прашања и одговори е во релација со дидактичкиот принцип од познато кон непознато, во смисла на постепено водење на учениците кон нови содржини и информации. На овој начин ја развиваме нивната самодоверба за да се вклучат во давање одговори, како и во поставување прашања. Примената на овој метод значи интерактивност на сите во групата.

5. СЕМИНАР

Во наставата со ученици кои имаат поголемо искуство и предзнаење, може да се организира семинар на одредена однапред зададена тема. Учениците добиваат задолженија да истражуваат, со цел да дојдат до одредени податоци односно да ги презентираат своите заклучоци. Целите на методот семинар вклучуваат развивање на одредени вештини, како што е способност да се пронајдат и да се презентираат информациите односно аргументите, како и способност да се работи во група.

Фазите на семинарот се:

1. Професорот дава краток вовед во темата, нагласувајќи ги најбитните точки за дискусија и ги дели задолженијата на учениците,
2. Учениците имаат доволно време за да ги пронајдат потребните информации,
3. Учениците презентираат пред своите колеги,
4. Учениците одговараат на прашања поставени од колегите.

Успешната реализација на овој метод зависи од сериозниот однос на учениците кон поставените задачи, од подготвеноста за меѓусебно почитување и од тоа колку учениците имаат развиен позитивен критички однос кон колегите (во смисла на тоа дали ќе сакаат да ги критикуваат своите колеги, да им поставуваат прашања и сл.).

Со примената на овој метод на учениците им даваме простор за самостојност во подготовката за учество на семинарот, им даваме можност за меѓусебно поставување на

прашања, но и можност да му поставуваат прашања на професорот кој е исто така дел од групата, и ја развиваме самодовербата кај учениците односно се гради доверба. Овој метод е особено применлив за специјализирана тема.

6. ИГРАЊЕ УЛОГИ И ПРАКТИЧНА ВЕЖБА

Учениците глумат одредени улоги врз основа на подготвено сценарио. Разликата со практичните вежби е во тоа што ако овие се насочени кон тоа да им овозможат на учениците да искушат некоја ситуација од работното место во безбеден амбиент, вежбите со играње улоги се насочени кон емотивната зона.

Со методот играње улоги се градат ставови, се разбиваат предрасуди, се овозможува да се почувствуваат емоциите, што е многу повпечатливо отколку за нив да се зборува.

Со практичните вежби се проценува професионалниот аспект на изведување на вежбата. Основна разлика значи меѓу двата метода е во она што сакаме да оценуваме, а во принцип двата метода бараат иста подготовка од страна на наставникот (подготвено сценарио, добро информирање на учениците, прифаќање од страна на учениците и сл.).

Овој метод би бил страшен за срамежливи ученици и бара внимателна подготовка.

Играњето улоги/вежбата треба да трае 5-10 минути. Во спротивно се губи почетната идеја и постои опасност, учениците да се фокусираат на глумата, а не на содржината и на пораката што сакаме да ја испратиме со таа вежба.

По оваа вежба учесниците прават **рефлексција** односно прават анализа на тоа што го направиле, каде погрешиле, што би поправиле, како се чувствувале и сл.

Следува „**фидбек**“ (**реакција**), која мора да биде конструктивна и во функција на темата што се работи. „Фидбек“ дава целата група и професорот. Кога се дава „фидбек“ се прават забелешки само за однесувањето кое луѓето можат да го променат. Како пример:

- Луѓето не можат да ја променат нивната висина, нивниот глас;
- Не можат да ги променат своите чувства и ставови многу брзо, поради тоа не треба да инсистираме за промена само по еден час.

Пример за една формулација: Може да се каже: „Добив впечаток дека се плашите од грубото однесување на овој човек. И јас сум имал такви искуства. Би сакал да знам од другите како тие би се справиле во ваква или слична ситуација“. Но, нема да дадете добар „фидбек“ (реакција) ако кажете: „Според мене треба да бидеш храбар“, затоа што луѓето не стануваат храбри во еден миг, тоа е невозможно.

7. ХРОНОЛОШКА ВЕЖБА

Овие вежби се добри кога работиме на анализа на одредена проблем-ситуација. Карактеристичен е по нудењето на кратки информации, по логичен редослед, и по секоја понудена информација учениците работат во мали групи, заземаат заеднички став за

точно одредени прашања коишто бараат одговор. Сите групи заедно дискутираат за секоја секвенца од случајот.

Подетални хронолошки вежби им овозможуваат на групите да се движат во различни насоки низ истата вежба.

8. ДЕМОНСТРИРАЊЕ

Овој метод најчесто се користи за да се демонстрира некоја активност односно практична вештина. Демонстрацијата мора да биде добро подготвена, а потоа би било добро да се примени методот на практични вежби, за да можат учениците да ја практикуваат демонстрираната активност. Професорот не смее во текот на демонстрирањето да го покаже погрешниот начин на изведување на активността. Но доколку тој или демонстраторите направат грешка, треба веднаш да се посочи. Исто така, демонстрацијата не смее да биде многу долга, за да не се изгуби концентрацијата на учениците.

Предности:

- Ако добро се примени овој метод кој е во функција на дидактичкиот принцип, од нагледност кон апстрактност, тогаш сме дале добар вовед и сме ги поттикнале учениците за активно следење на наставата,
- Учениците сакаат активност односно активно учење,
- Видеоснимките може да се искористат за демонстрирање одредени активности, постапки и сл.

Недостатоци:

- Лоша демонстрација значи целосно губење на мотивацијата за работа кај учениците. Значи, примената на овој метод бара целосна подготовка, без можност за импровизација.

Препораки за наставниците и полициските службеници во спороведувањето на предавањата

1. Подгответе се тимски за предавањето. Наставникот треба да го претстави полицискиот службеник на првиот час и да ја објасни неговата улога.
2. Јасно да се објасни целта на предавањата и да се потенцира значењето на правната култура. Да се објасни зошто е сменет принципот на предавање во рамките на граѓанското образование, со посебен акцент на улогата на полицискиот службеник кој ќе треба да ги објаснува правните аспекти на поимите.
3. На почетокот од секоја тема доставете прашалник до децата за да го увидите нивното знаење. По завршување на предавањето на учениците им се делат истите прашалници со цел да се види нивниот степен на стекнато знаење и да се измери ефикасноста на часот.
4. Создадете позитивна средина за учење, изградена врз принципите на доверба за слободна дискусија и соработка.
5. На почетокот напоменете дека темата е од голем интерес за животот на младите.
6. Земете си доволно време за да ја објасните целта на предавањето, објаснете им што се очекува од нив.
7. Внимателно тимски следете ја работата на учениците, уверете се дека секој ја разбира задачата што му е дадена, дополнително објаснете доколку тоа е потребно.
8. Оставете им доволно време на учениците да размислат за темата која ја разработувате.
9. Не им сугерирајте на учениците идеи кои веќе им се познати, оставете на нив да дојдат до заклучоците.
10. Создадете поврзаност и емпатија помеѓу Вас и одделението. Не создавајте бариери, со наметнување на Ваши ставови и забрани. Секој заклучок нека биде заклучок на групата.
11. Придобијте го вниманието на учениците. Тоа треба да биде направено на креативен и убедлив начин и да има врска со лекцијата.
12. Успешноста на предавањето ќе зависи од начинот на кој ќе биде презентирана темата. Од тие причини потребно е да обезбедите:
 - Повеќе практични примери кои се поврзани со секојдневието.
 - Активно внимание од страна на учениците, обезбедено со интересна содржина, примери, мотивирање со соодветен хумор и пријателска атмосфера.
 - Да бидете драматични. Често користете гестакулации.
 - Менувајте го тонот на вашиот глас.
 - Кога предавате движете се по просторијата (предавалната) со цел да го задржите вашето внимание.
 - Поставете едноставно прашање на ученик/ученичка доколку забележите дека кај него/неа попушта вниманието.
 - Секогаш кога поставувате директно прашење до учениците повикајте ги по име.
 - До учениците поставете прашање на кое нема точен одговор со цел од нив да се слушне и прифати нивното мислење.

- Дајте им можност на поголем број ученици да одговорат на исто прашање.

13. Обидете се да ги постигнете претходно зацртаните цели на часот, а дискусиите да ги насочувате кон главната тема на часот. Умерено и дискретно коригирајте го несоодветното однесување на учениците кои би можеле да ја нарушат позитивната атмосфера којашто сте ја создале.
14. Кога учениците ќе направат нешто што заслужува да биде пофалено, тогаш направете го тоа. Ваквата пофалба ги поттикнува учениците на соработка.
15. Поттикнете соработка меѓу учениците, дури и кога постојат спротивставени мислења. Од дискусиите со спротивставени мислења, а врз основа на аргументи, извлекете ги заедно со сите ученици заклучоците на крајот на часот.
16. За време на предавањето, користете повеќе примери и поттикнете интерактивност. Учењето е интерактивен процес. Предавачот треба да се труди да ги инволвира сите ученици во процесот на предавањето. Од тие причини поставувајте прашања, но дозволете и учениците да поставуваат прашања кон Вас, но и да си поставуваат прашања меѓу себе.
17. Пред да преминете на наредната тема издискутирајте ја претходната и направете заеднички заклучоци со учениците.
18. Секогаш имајте на ум дека мора да се работи тимски. Наставникот и полицискиот службеник мора да се надополнуваат во текот на предавањето. **Наставниците го водат процесот на целиот час, но полициските службеници се тие што ги даваат практичните примери и одговараат на стриктно полициско-правните прашања.**

I. ЗАШТИТА НА ДЕТСКИТЕ ПРАВА

ВРЕМЕ ЗА РЕАЛИЗАЦИЈА: 1 наставен час

ПОТРЕБНИ МАТЕРИЈАЛИ:

- Конвенција за правата на детето
- Закон за заштита на децата
- Закон за семејство
- Закон за основно и средно образование

ЦЕЛ:

Учениците преку дискусија да стекнат знаење за тоа што претставуваат детските права, заштитата на детските права, но и нивните одговорности, со што ќе станат свесни за нивната положба во општествениот систем и живеење.

Целта ќе се постигне ако:

- Учениците стекнат знаење за тоа што претставуваат детските права, како можат да ги „користат“ бенефитите од нив, но и да бидат свесни за нивните обврски и одговорности.
- Стекнат знаење за изворите од кои произлегуваат нивните права, документи, декларации и сл.
- Заеднички бидат извлечени заклучоци по однос на темата.

НАЧИН НА КОЈ ЌЕ СЕ РЕАЛИЗИРА ТЕМАТА:

Вовед: анкетен лист со прашања (анкетниот лист ќе се даде пред и по завршувањето на часот со цел да се измери прогресот на учениците во текот на дискусијата).

Краток вовед во темата, преку прашањата за дискусија (воведната улога ќе ја има наставникот додека полицискиот службеник се вклучува подоцна во дискусијата).

Анализа на случај

Заеднички заклучоци (заклучоците секогаш треба да се извлекуваат од децата, а наставникот и полицискиот службеник само модерираат).

МОЖНИ МЕТОДИ ЗА КОРИСТЕЊЕ:

ГРУПНА ДИСКУСИЈА - Со помош на овој метод може да се согледаат различни погледи и ставови на учениците. При примена на овој метод мора да се вклучат сите односно поголем дел од учениците.

РАБОТА ВО ГРУПИ: Можност одделението да се подели во три групи со задача да се изработи краток „флип чарт“.

Студија на случај

К.М. е единаесетгодишна ученичка којашто има доста солиден успех во училиштето. Уште од најрана возраст сакаше да се дружи со книгите и да го збогатува своето знаење. Иако потекнуваше од социјално загрошено семејство, самата се трудеше од своите соученици да бара литература која ѝ беше потребна за наставата. За својата желба за учење поддршка добиваше од мајка ѝ. Меѓутоа, нејзиниот татко сметаше дека К.М. е доволно голема и дека веќе треба да ѝ помага на нејзината мајка во секојдневните работни обврски и да придонесува за семејството. Како резултат на тоа размислување, следната учебна година К.М. не продолжи со наставата, бидејќи татко ѝ сметаше дека непотребно губи време со тоа и дека ќе ѝ биде многу покорисна на мајка ѝ во заработката на средства за семејството. И мајката и К.М. беа многу разочарани од таа одлука на таткото.

Анализа на случајот

Како што напоменавме, детските права се неприкосновена категорија за секое демократско и плуралистичко општество. Во случајот на К.М. станува збор за класична злоупотреба на нејзините права и тоа во семејството во коешто живее т.е злоупотреба на детскиот труд и злоупотреба на правото на образование. К.М. се труди да остане солиден ученик, живее во социјално загрошено семејство и поради тоа татко ѝ носи многу лоша одлука за нејзината иднина.

Прашања за учениците:

1. Кој е најзначајниот документ во Република Македонија којшто ги гарантира човековите права?
2. Наведете барем две установи одговорни за заштитата на детските права?
3. Што подразбирате под детски права?
4. Наведете некои од вашите права?
5. Кои се вашите одговорности во однос на користењето на детските права?

Заклучок

1. Почитувањето на детските права и слободи е едно од највисоките и најважните општествени вредности. Интегритетот на човековото битие, неговото достоинство, неговото обезбедено право на опстанок во средината во којашто живее се категории заштитени со бројни домашни и меѓународни правила и прописи.
2. Детските права како категорија, секојдневно се пред „испит“ за секое демократско општество. Имено, колку едно општество е демократско се гледа во негувањето и промовирањето на човековите права и нивното унапредување. Токму затоа, секоја година ОН и голем број невладини организации прават анализа за тоа колку се негуваат и унапредуваат правата на граѓаните на конкретната држава, за секоја држава-членка на ОН поединечно.
3. Детските права се неприкосновена категорија. Конвенцијата за правата на детето усвоена од Република Македонија, Уставот на Република Македонија и бројни закони се правна основа со која се гарантира неприкосновеноста на овие права.\
4. Злоупотребата на детските права е казнива и општествено недозволива категорија. Република Македонија располага со голем број механизми за превентивно и репресивно отстранување на злоупотребите на детските права.

Препораки:

1. Воспоставете коректен и позитивен однос со учениците - на тој начин ќе имате поголема ефективност во разработката на темата.
2. Користете интерактивност со учениците, давајќи им примери и случаи поврзани со темата.
3. Доколку согледате дека учениците се трудат да воспостават позитивна атмосфера и активно учествуваат во разработката на темата, пофалете ги. На тој начин давате знак дека и вие сте благодарни што ви помагаат да ја реализирате Вашата „обврска“.

II. МАЛОЛЕТНИЧКА ПРАВДА

ВРЕМЕ ЗА РЕАЛИЗАЦИЈА: 1 наставен час

ПОТРЕБНИ МАТЕРИЈАЛИ:

- Закон за малолетничка правда
- Национална стратегија за превенција на малолетничко престапништво
- Закон за заштита на деца
- Прирачникот за ученици

ЦЕЛ:

Учениците да дискутираат и низ дискусија да стекнат знаење за малолетничката правда, нејзината суштина и значење, системот на малолетничка правда, актите и документите кои ја уредуваат сферата на малолетничката правда, институциите во системот за следење на малолетничката правда и малолетничкото престапништво во Република Македонија. Да им се даде на знаење на учениците дека системот на малолетничката правда во себе пред

сè има превентивен карактер и целта е да се спречат негативните поведенија на децата, а потоа да се наведат и репресивните/воспитните аспекти од него.

Целта ќе се постигне ако ученикот:

- се запознае со целта на малолетничката правда и информирајќи се ќе влијае позитивно на своето однесување на еден превентивен начин со добро поведение,
- умее да посочува примери за малолетничка правда,
- знае дека малолетничката правда се уредува со Законот за малолетничка правда,
- знае кои мерки се изрекуваат на малолетните извршители на кривични дела,
- знае кои институции во Република Македонија се значајни во системот на малолетничка правда и каде да се обрати во случај на повреда на детските права,
- умее да извлече заклучоци по однос на темата.

НАЧИН НА КОЈ ЌЕ СЕ РЕАЛИЗИРА ТЕМАТА:

Вовед: анкетен лист со 5 прашања (анкетниот лист ќе се даде пред и по завршувањето на часот со цел да се измери прогресот на учениците во текот на дискусијата).

Краток вовед во темата преку прашањата за дискусија (воведната улога ќе ја има наставникот, додека полицискиот службеник се вклучува во дискусијата подоцна).

Анализа на случај

Заеднички заклучоци (заклучоците секогаш треба да се извлекуваат од децата, а наставникот и полицискиот службеник само модерираат).

МОЖНИ МЕТОДИ ЗА КОРИСТЕЊЕ:

БУРА НА ИДЕИ: Откривање на поимот малолетничка правда. Со помош на овој метод може да се согледаат различни погледи и ставови на учениците. При примена на овој метод мора да се вклучат сите односно поголемиот дел од учениците.

РАБОТА ВО ГРУПИ: Можност одделението да се подели во три групи со задача да се изработи краток „флип чарт“ поврзан со темата и при тоа да се дискутира група по група за заклучоците.

ИСТРАЖУВАЊЕ НА СЛУЧАЈ

АНАЛИЗА НА СЛУЧАЈ

Група малолетници на возраст од 12 до 14 години на 17.5.2012 година во 22.00 часот во Скопје на улица „Македонија“, нападнале и нанеле тешки телесни повреди на малолетникот С.М. (15 години). Граѓаните коишто ја видоа тепачката, пробаа да ги разделат и веднаш јавија во полициска станица. Полицијата пристигна брзо на местото каде што бил нападнат малолетникот С.М. и ги затекнала сите на лице место.

Малолетникот С.М. поради сериозни повреди веднаш со болничка кола бил префрлен на лекување во болница. Групата малолетници што го нападнаа С.М. беа приведени во полициска станица. Веднаш беа известени нивните родители за да дојдат во станица. Инспекторот надлежен за работа со малолетници, во присуство на нивните родители ги прашуваше за настанот. Исто така веднаш беше известен и Центарот за социјални работи, како надлежна институција за работа со оваа категорија малолетници.

Анализа

Во наведениот случај малолетниците направиле кривично дело - **нанесување тешки телесни повреди** коешто е казниво согласно Кривичниот законик. Поради тоа, доставено е известување до Центарот за социјални работи, кој ќе ги повика малолетниците преку нивните родители и во зависност од состојбата на ризик, ќе определи соодветни програми за помош и заштита на малолетниците.

Малолетник кој во време на извршувањето на дејствието што со закон е определено како кривично дело или прекршок не наполнил 14 години се смета како дете во ризик.

Спрема дете во ризик се применуваат мерки на помош и заштита, затоа што заедницата не треба да биде заштитена од децата коишто вршат дејствија кои со закон се определени како казниви. На оваа категорија малолетници треба да им се даде соодветна помош преку преземање мерки за грижа и заштита, пред сè за да се заштитат од состојбата на ризик во која се наоѓаат.

Прашања за учениците:

1. Дискусија - „Дали во нашата демократија треба малолетните пристапници кои се обвинети за тешки и насилни кривични дела да добијат третман како возрасни при водењето на судскиот процес и казнувањето?“
2. Какви видови мерки можат да им се изречат на малолетните престапници? Наведи најмалку две:

3. Кои институции во РМ ја следат малолетничката правда?

4. Дали Македонија има Национална стратегија за превенција на малолетничко престапништво?

5. Што е дете во ризик согласно со Законот за малолетничка правда?

III. ЈАВЕН РЕД И МИР

ВРЕМЕ ЗА РЕАЛИЗАЦИЈА: 1 наставен час

ПОТРЕБНИ МАТЕРИЈАЛИ:

- Закон за прекршоци
- Закон за прекршоци против јавниот ред и мир
- Закон за малолетничка правда

ЦЕЛ:

Учениците ќе дискутираат и низ дискусија ќе стекнат знаење за тоа што претставува јавен ред и мир, што значи нарушен јавен ред и мир, ќе станат свесни за одредени однесувања кои со закон се одредени како прекршоци против јавниот ред и мир.

Целта ќе се постигне ако:

- учениците стекнат знаење за тоа што значи прекршок, што е јавно место и што е забрането со Законот за прекршоци против јавниот ред и мир.

- ги идентификуваат главните надлежности на полицијата, претставена преку сервисно-ориентираното полициско работење.
- учениците дискутираат за најчестите прекршоци коишто ги прават малолетниците.
- на крајот на предавањето се свесни и можат да ги препознаат состојбите на ризик и да не дозволат да се случат.
- заеднички бидат извлечени заклучоци по однос на темата.

НАЧИН НА КОЈ ЌЕ СЕ РЕАЛИЗИРА ТЕМАТА:

Вовед: анкетен лист со прашања (анкетниот лист ќе се даде пред и по завршувањето на часот со цел да се измери прогресот на учениците во текот на дискусијата).

Краток вовед во темата преку прашањата за дискусија. Воведната улога ќе ја има наставникот, додека полицискиот службеник се вклучува подоцна во дискусијата).

Анализа на случај

Заеднички заклучоци (заклучоците секогаш треба да се извлекуваат од децата, а наставникот и полицискиот службеник само модерираат).

МОЖНИ МЕТОДИ ЗА КОРИСТЕЊЕ:

ГРУПНА ДИСКУСИЈА - Со помош на овој метод може да се согледаат различните погледи и ставови на учениците. При примена на овој метод мора да се вклучат сите односно поголемиот дел од учениците.

РАБОТА ВО ГРУПИ - Можност одделението да се подели во три групи со задача да се изработи краток „флип чарт“.

СТУДИЈА/АНАЛИЗА НА СЛУЧАЈ - Овој метод овозможува учениците да учат од искуството на другите, преку претставување на вистинит или приближно вистинит случај. Од учениците се бара да анализираат или истражуваат еден случај и да ги претстават пред другите заклучоците до кои дошле при анализа на случајот. Случајот треба да биде реалистичен, да биде предизвик, комплетен (со доволно информации) и да поттикне продуктивна дискусија.

АНАЛИЗА НА СЛУЧАЈ

1. На 9.2.2012 година во 21.00 часот во Скопје на плоштад „Македонија“ во близина на кафе-бар „Тренд“ поради меѓусебно нетрпение Г.Н. (16 години) од Скопје, почнал да го удира со боксови Ј.Д. (15 години), исто така од Скопје, и му нанел видливи телесни

повреди. Ј.Д. бил исплашен, ниту направил обид ниту пак, го удрил Г.Н. Полициската патрола, којашто била во непосредна близина веднаш дошла на местото на настанот.

2. На 2.6.2012 година во 01.00 часот од страна на група малолетници бил нарушен јавниот ред и мир. Конкретно, во раните утрински часови се собрала група од 10 малолетници пред влезот на зграда на бул. _____ и притоа пуштале гласна музика, се карале, викале и непристојно се однесувале со извикување на погрдни имиња по минувачите и жителите во зградата коишто се обидуваа да ги убедат да се тргнат од пред зградата. Ваквата состојба се повторувала веќе неколку денови. Жителите од зградата пријавиле во Полициската станица Тетово.
3. На 18.5.2008 година во 00.30 часот во Куманово пред аптеката Зегин, настанала тепачка меѓу поголема група младинци, коишто си размениле удари со тупаници во пределот на главата и телото и си нанеле видливи повреди. Излезено е на самото место и од страна на полициските службеници затекнати се околу 30 малолетни лица на возраст од 15 до 18 години коишто биле повикани во Полициска станица Куманово за расчистување на настанот.

Анализа

Во сите три случаи нарушен бил јавниот ред и мир. Во првиот случај јавниот ред и мир бил нарушен со правење прекршок **физички напад** (член 12 од Законот за прекршоци против јавниот ред и мир).

Во вториот случај нарушен бил јавниот ред и мир со тоа што групата малолетници пуштале гласна музика и го нарушиле редот и мирот на другите граѓани во време коешто со закон е определено како време кога е забрането да се нарушува редот и мирот на другите (односно тоа е време определено за одмор). Истата група, направила уште еден прекшок, покрај тоа што го нарушиле редот и мирот на станарите во зградата. Имено, тие со своето непристојно и дрско однесување уште еднаш го нарушиле редот и мирот.

Во третиот случај редот и мирот бил нарушен со предизвикување, поттикнување и учество во тепачка.

Сите прекршоци против јавниот ред и мир го нарушуваат редот и мирот на граѓаните.

Извори:

1. Закон за прекршоци („Службен весник на Република Македонија“ број 62/06 и број 51/11);
2. Закон за малолетничка правда („Службен весник на Република Македонија“ број 62/06 и број 51/11);
3. Закон за прекршоци против јавниот ред и мир („Службен весник на Република Македонија“ број 66/07);
4. Бачановиќ, О., Батик, Д., Мирчева, С., Стојковска, В., Просароска Ж., *Прирачник за полициско постапување во системот на малолетничка правда*, Скопје 2009;
5. Просароска, Ж., *Постапка со малолетници-сторители на прекршоци*, Зборник на трудови: Малолетничка правда - од идеја до практика, Скопје 2008.

Прашања:

1. Кои се основните надлежности на полицијата? Наведи најмалку две:

2. Кои состојби можат да го доведат малолетникот во ризик?

3. Малолетник е:

- А) секое лице на возраст до 14 години
- Б) секое лице на возраст до 18 години
- В) секое лице на возраст до 21 година

4. Кои од наведените не се јавни места :

- А) стадион
- Б) дворот заграден со висок ѕид
- В) автобус
- Г) плоштад
- Д) дискотека
- Ѓ) домот

5. Дали пуштањето гласна музика во 01.00 часот по полноќ, во паркот во дворот на зградата е прекршок против јавниот ред и мир?

А) да

Б) не

IV. МАЛОЛЕТНИЧКО ПРЕСТАПНИШТВО

ВРЕМЕ ЗА РЕАЛИЗАЦИЈА: 1 наставен час

ПОТРЕБНИ МАТЕРИЈАЛИ:

- Кривичен закон на Р. Македонија;
- Законот за кривична постапка;
- Конвенцијата за правата на децата;
- Закон за малолетничка правда;
- Закон за полиција;
- Прирачник за ученици.

ЦЕЛ:

Учениците ќе дискутираат и низ дискусија стекнуваат знаење за кривични дела, за тоа што претставува предделиквентното однесување, што е деликвенција и малолетничко

престапништво, што е повторништво - рецидивизам, ќе станат свесни за одредени однесувања кои со закон се пропишани како кривични дела.

Целта ќе се постигне ако:

- Ученците се стекнат со знаење за тоа што значи кривично дело, какви кривични дела има и во кој закон се пропишани истите.
- Се стекнат со знаење за малолетник со нарушено поведение и малолетни престапници.
- Ги идентификуваат главните надлежности на полицијата, во делот на постапувањето со малолетни сторители на кривични дела.
- Се стекнат со информации за најчестите кривични дела коишто ги вршат малолетниците.
- На крајот на предавањето се свесни за последиците до кои може да дојде како резултат на правење-вршење на кривични дела.
- Заеднички бидат извлечени заклучоци по однос на темата.

НАЧИН НА КОЈ ЌЕ СЕ РЕАЛИЗИРА ТЕМАТА:

Вовед: анкетен лист со прашања (анкетниот лист ќе се даде пред и по завршувањето на часот со цел да се измери прогресот на учениците во текот на дискусијата).

Краток вовед во темата преку прашањата за дискусија (воведната улога ќе ја има наставникот, додека полицискиот службеник се вклучува подоцна во дискусијата).

Анализа на случај

Заеднички заклучоци (заклучоците секогаш треба да се извлекуваат од децата, а наставникот и полицискиот службеник само модерираат).

МОЖНИ МЕТОДИ ЗА КОРИСТЕЊЕ:

ГРУПНА ДИСКУСИЈА - Со помош на овој метод може да се согледаат различните погледи и ставови на учениците. При примена на овој метод мора да се вклучат сите односно поголемиот дел од учениците.

РАБОТА ВО ГРУПИ: - Можност одделението да се подели во три групи со задача да се изработи краток „флип чарт“.

АНАЛИЗА НА СЛУЧАЈ - студија на случај од полициската практика

С.М. е 14-годишно момче кое учи во VIII одделение во основно училиште во Велес. Од пред некое време запознал нови пријатели повозрасни од него и интензивно се дружи со нив. Често бега од часови или наутро не доаѓа на првиот час. Живее во семејство во кое таткото е алкохоличар, а неговата мајка не е во работен однос.

На 18 декември 2012 година во Полициската станица во Велес е пријавена **кражба** на патничко моторно возило „школа фелиција“ од страна на сопственикот Љ.С. којшто живее во соседството на С.М.

Полицијата ги презема сите потребни мерки и активности и за кратко време го пронаоѓа возилото оставено на локалниот пат кон с. Чашка, без гориво и со видни оштетувања на неговиот надворешен дел.

Од увидот на местото на настанот и во возилото најдени се траги и остатоци од храна, лименки од кока кола, празно шише од алкохол и една тетратка којашто е на име С.М.

Анализа на случајот:

Полициските служби веднаш го известуваат сопственикот на возилото, а заедно со родителот го повикуваат и С.М. Го известуваат и Центарот за социјална работа, од каде што добиваат известување дека С.М. подолго време се однесувал непримерно, а надлежните во Центарот имале добиено и известување од училиштето за успехот и изостаноците што ги направил во последното тримесечие. Иако ги повикувале неговите родители на разговор, тие не доаѓале.

Во разговорот С.М. ја признал вината – кражбата на возилото, и му се доверил на полицискиот службеник дека момчињата со кои се дружел го натерале да го украде возилото за да се возат сите заедно, но возејќи се кон закажаното место, возилото снемало гориво, па С.М. бил принуден да го остави и да побегне. За стореното не кажал на никого. Сакал да се довери на својот татко, но немал храброст зашто знаел дека татко му ќе го натепа.

Од сето ова се гледа дека се исполнети условите за поднесување кривична пријава против осомничениот Сашо Миновски, по член 242 „Одземање на моторно возило“ од КЗ на РМ.

Прашања:

1. Деликвенција/престапништво е _____

2. Дали младите се доволно информирани за ваквите појави?

Да

Не

3. Во кој закон се пропишани кривичните дела? Потцртај го одговорот.

Конвенција

Закон за малолетничка правда

Кривичен закон

4. Кои кривични дела најчесто ги вршат малолетниците? Набројте неколку.

5. Што е санкција? _____

V. СЕМЕЈСТВОТО, УЧИЛИШТЕТО И ПОЛИЦИЈАТА КАКО ЗАШТИТНИ ФАКТОРИ ОД МАЛОЛЕТНИЧКО ПРЕСТАПНИШТВО

ВРЕМЕ ЗА РЕАЛИЗАЦИЈА: 1 наставен час

ПОТРЕБНИ МАТЕРИЈАЛИ:

- Кривичен закон на Р.Македонија,
- Конвенција за правата на детето,
- Закон за семејство,
- Закон за малолетничка правда,
- Закон за образование,
- Прирачник за ученици.

ЦЕЛ:

Учениците ќе дискутираат и низ дискусија ќе се промовира соработката помеѓу семејството, училиштето и полицијата, со цел да станат посвесни и да ги препознаат

ризиците на кои се или би можеле да бидат изложени, за да се комуницира отворено со родителите и наставниците и да се развие **поголем степен на доверба во институциите меѓу кои и во полицијата.**

Целта ќе се постигне ако:

- Ученците дискутираат за улогата и важноста на семејството, за здравите животни стилови на живеење.
- Ученците дискутираат за односите во семејството и улогата и обврските на членовите на потесното и поширокото семејство.
- Се развие дискусија за релацијата семејство-училиште-полиција.
- Се развие дискусија по однос на студијата на случај.

НАЧИН НА КОЈ ЌЕ СЕ РЕАЛИЗИРА ТЕМАТА:

Вовед: анкетен лист со прашања (анкетниот лист ќе се даде пред и по завршувањето на часот со цел да се измери прогресот на учениците во текот на дискусијата).

Краток вовед во темата преку прашањата за дискусија (воведната улога ќе ја има наставникот, додека полицискиот службеник се вклучува подоцна во дискусијата).

Анализа на случај

Заеднички заклучоци (заклучоците секогаш треба да се извлекуваат од децата, а наставникот и полицискиот службеник само модерираат).

МОЖНИ МЕТОДИ ЗА КОРИСТЕЊЕ:

ГРУПНА ДИСКУСИЈА - Со помош на овој метод може да се согледаат различните погледи и ставови на учениците. При примена на овој метод мора да се вклучат сите односно поголемиот дел од учениците.

РАБОТА ВО ГРУПИ - Можност одделението да се подели во три групи со задача да се изработи краток „флип чарт“.

- Што е семејство и која е улогата на семејството?
- Што е училиште и која е улогата на училиштето?
- Која е улогата на полицијата?

Сè во контекст на „Улогата на семејството, училиштето и полицијата како фактори на заштита на децата од малолетничко престапништво“.

АНАЛИЗА НА СЛУЧАЈ (во пишувана форма)

Студија на случај:

Во ноември 2008 година во Министерството за образование на Република Македонија пристигна писмо, уредно заверено и потпишано од директорот на основно училиште во Скопје, во кое, помеѓу другото пишуваше:

„Во нашето училиште ученичката ... од Скопје, од VIII одд. живее со мајка ... којашто е регистрирана како зависничка од дроги и е неподвижна. Мајката е поврзана со група дилери на дрога и е често злоупотребувана пред очите на ќерката. Имаме сознание дека ученичката често е отсутна од дома и се сомневаме дека ја користат за препродавање и разнесување на дрога. Во последно време заведува и други ученички од кои за една тврдиме со сигурност, а не е исклучено дека и двете се проституираат“.

Анализа со прашања за дискусија:

Колку време ова траело?, Кој прв го забележал?, На кого е пријавено или каде требало да се пријави?

Главна прашање: Дали не е доцна за преземање на какви било активности?, Дали немало изградено доверба меѓу училиштето и Полициската станица, па било потребно да посредува Министерството за образование и наука?

Во услови кога семејството е дисфункционално, а училиштето не ги остварува функциите и задачите што ги има во рамките на својата надлежност, во помала или поголема мера околу него и во него се случуваат многу нешта што во крајна линија добиваат значење на фактори со негативно влијание врз младата личност. Ако ученикот манифестира криминално поведение, тогаш **институциите** се тие коишто треба да преземат мерки (во наведениот случај **училиштето** кое преку **Министерството за образование** бара помош и поддршка за разрешување на случајот (настанот), кој е успешно разрешен, благодарение на брзата интревенција на надлежните служби во **полицијата**).

Прашања:

1. Што претставува семејството? _____

2. Каква институција е училиштето? _____

3. Дали лошото однесување на родителите претставува сериозен фактор на ризик кој битно влијае на променетото однесување на детето?

Да

Не

4. Кој треба да одигра голема/главна улога во превенирањето на девијантните појави кај децата?

семејството

училиштето

полицијата

5. Дали имате доверба во полицијата?

Да

Не

VI. ЗЛОУПОТРЕБА НА АЛКОХОЛ, ДРОГИ И ДРУГИ ПСИХОТРОПНИ СУПСТАНЦИИ, ПРЕКУРЗОРИ, ЦИГАРИ, ТАБЛЕТИ, ИНХАЛАНТИ (ЛЕКОВИ, ЛЕПИЛА)

„Јас никогаш не ги поучувам моите ученици само настојувам да им обезбедам услови во кои тие можат да учат“ (А. Ајништајн)

ВРЕМЕ ЗА РЕАЛИЗАЦИЈА: 1 наставен час

ИЗВОРИ:

- Кривичен закон на Р. Македонија,
- Законот за Кривична постапка,
- Закон за контрола на опојни дроги и психотропни супстанции,
- Национална стратегија за дроги,
- Закон за прекурзори (2004 и со измени во 2007),
- Закон за опојни дроги,
- Закон за нарушување на јавен ред и мир,
- Акционен план за контрола на дроги (во два дела): предимплементационен (периодот од една година 2007) и имплементационен (за период 2008-2012),

- Единствената Конвенција на ОН за наркотични дроги од 1961 година,
- Протокол за дополнување на единствената Конвенција од 1972 година,
- Конвенција на ОН за психотропни супстанции од 1971 година,
- Конвенција на ОН против нелегалната трговија со наркотични дроги и психотропни супстанции (Виенска конвенција) од 1988 година,
- Прирачник за ученици.

ЦЕЛ:

Целта е учениците навреме да се заштитат од сè позачестената, загрижувачка, злоупотреба на алкохол, дроги и психотропни супстанции, прекурзори, цигари, таблети, инхаланти (лакови, лепила, ратворувачи)

Целта ќе се постигне ако учениците навреме стекнат знаење за тоа:

- Што претставува дрогата?
- Зошто младите денес злоупотребуваат алкохол, дроги и психотропни супстанции, прекурзори, цигари, таблети, инхаланти (лакови, лепила, ратворувачи?)
- Зошто и како младите влегуваат во „стапицата“ на дрогата?
- Зошто дрогата денес станува „тренд“ меѓу младите?
- Зошто расте бројот на смртните случаи меѓу младите од злоупотребата на алкохол и дроги?
- Како навреме и успешно да се справат со сите предизвици и опасности коишто ги опкружуваат во оваа сфера (притисоци од врсниците - „другарите“ и „пријателите“ како и од дилерите на дроги за да експериментираат и користат алохол и други дроги).
- Како да препознаат лице-зависник од дроги?
- Како да препознаат понудување на дрога?
- Да извлечат заеднички заклучоци по однос на темата.

НАЧИН НА КОЈ ЌЕ СЕ РЕАЛИЗИРА ТЕМАТА:

Вовед: анкетен лист со прашања (анкетниот лист ќе се даде пред и по завршувањето на часот, со цел да се измери прогресот на учениците во текот на дискусијата).

Краток вовед во темата преку прашања за дискусија (воведната улога ќе ја има наставникот, додека полицискиот службеник се вклучува подоцна во дискусијата).

Анализа на случај

Заеднички заклучоци (заклучоците секогаш треба да се извлекуваат од децата, а наставникот и полицискиот службеник само модерираат).

МОЖНИ МЕТОДИ ЗА КОРИСТЕЊЕ:

При спроведување на образовната содржина можат да се користат следните наставни форми:

Групна дискусија - (интерактивно учество на учениците) преку која може да се согледаат различните погледи и ставови на учениците. При примена на овој метод наставникот треба да посвети внимание за вклучување на што поголем број ученици од одделението (по можност сите). Преку овој метод наставникот ќе успее:

- Да развие групна солидарност бидејќи учениците низ дискусиите (разговорите) си помагаат и соработуваат меѓу себе;
- Да постигне поголема вклученост на учениците - секој член на групата има некоја обврска;
- Да постигне работна атмосфера – посolidните ги „влечат“ послабите;
- Да овозможи поголема индивидуализација.

Работа во групи (парови) - Користењето на овој метод овозможува одделението да се подели во три групи со задача да се изработи краток „флип чарт“. Овој метод на работа овозможува кај учениците да:

- Се развиваат другарски односи, социјализација, соработка низ кои тие се потпираат еден на друг, си помагаат, соработуваат и сл.,
- Се мотивираат групите (паровите) за работа, ставајќи ги во преден план нивните ставови,
- Развиваат комуникација (учат дека треба да го почитуваат туѓото мислење, да го уважуваат соговорникот без разлика на неговите спротивставени ставови),
- Дојде до проширување и продлабочување на знаењето.

Во текот на имплементацијата на оваа образовна тема (содржина), а со цел предавањето да привлече внимание кај учениците и да остави силен впечаток, наставникот може да користи:

- Визуелни медиуми (слики, постери, училишна електронска активна табла, пано за пишување) преку кои ќе се потпомогне поефикасно восприемање на наставната содржина;
- Аудиовизуелни медиуми (краток филм, панел, ДВД, компјутер, ЛЦД-проектор и сл.);
- Мултимедијалност во наставата, по можност практикувани мултимедијални техники и методи кои во практиката се покажале ефикасни и добро прифатени од страна на учениците;
- Текстуални медиуми: весници и списанија (на пр. настан поврзан со овој проблем - пожелно е учениците сами да го предложат); текстови (пр. готов текст од „студија на случај“; кратко сценарио од „играње на улоги“ / „социодрама“ и сл.) што наставникот може сам да ги подготви или во соработка со учениците од одделението.

АНАЛИЗА НА СЛУЧАЈ

Студија на случај:

Петар и **Кирил** се најдобри пријатели. Тие се убави, умни и атрактивни момчиња. Девојчињата се „луди“ по нив. Тие се нешто како лидери во друштвото. Сите ги почитуваат, а понекогаш **Петар** и **Кирил** ја диктираат модата на облекување и стилот на однесување. Сите се наоѓаат на забава (журка) и се добро напиени. **Петар** е поголем авантурист којшто сака да експериментира и постојано ја нагласува потребата од силни емоции, додека **Кирил** е претпазлив и разумен во своите постапки. Во нивното друштво се наоѓа и нивната другарка **Маја**. На **Маја** ѝ се допаѓа **Петар** и таа секогаш бара начин да остави добар впечаток кај него. Во еден момент **Петар** ги повикува **Маја** и **Кирил** во тоалетот каде што им дава некави црвени апчиња со етикета „плејбој“, но пред тоа им предлага (понудува) да испушат по една цигара (рочно подготвена) во која има „трева“ (марихуана). Откако **Кирил** не го прифаќа предлогот на **Петар** тој е наречен „скапаница“. **Маја** е готова да го следи **Петар**, но и таа се двоуми. **Петар** продолжува да ја убедува **Маја** злоупотребувајќи ги нејзините чувства што ги има кон него за да ја натера да ја испуши понудената цигара – тревката (марихуана), а воедно да испијат по едно од црвените апчиња. Во тој момент избива караница меѓу **Петар** и **Кирил**. **Кирил** го нарекува **Петар** нарко-дилер и му се заканува дека за сето тоа ќе го пријави во полиција. Тој воедно ѝ се обраќа и на **Маја** нарекувајќи ја „самоубијка“. Скандалот може да се претвори во тепачка. **Маја** почнува да плаче, **Кирил** излегува бесен, а **Петар** пуши нервозно и се заканува.

Анализа на случајот:

Случката со **Петар**, **Кирил** и **Маја**, поради својата природа, привлекува внимание од причини што се работи за млади луѓе коишто запаѓаат во неочекувана ситуација. Тие се изненадени од односот на нивниот другар (**Петар**) кон нив. **Кирил** дефинитивно го осудува недозволеното, општествено штетно и противзаконско однесување на **Петар**, а до крајот не се знае како ќе реагира **Маја**. Сепак тие се свесни дека **Петар** со таквото негово однесување си го ризикува својот живот, како и животот на останатите со кои тој доаѓа во контакт, а кои го почитувале. По сето тоа што се случи тие се распнати помеѓу чувствата, дали да го напуштат нивниот другар или да продолжат понатаму со него. **Маја** ова повеќе го чувствува од причини што таа спрема него има љубовни симпатии. Тие исто така размислуваат дали случајот да го пријават во полиција. Воедно размислувањата на **Кирил** и **Маја** одат до таму што тие се двоумат дали таа непријатна случка да ја пријават на неговите родители како и на најблиските другари и пријатели. Но, дали тие овој немил настан треба да го решат со тоа што ќе одлучат да го напуштат нивниот пријател засекогаш?

Прашања за дискусија со учениците:

1. Дали **Петар** е доволно информиран за последиците од злоупотребата на алкохол, дроги и психотропни супстанции?

2. Што треба да направат Кирил и Маја по законски недозволеното однесување на Петар на забавата?
3. Со кои последици понатаму (вклучително и правни), може да се соочи Петар доколку продолжи да биде во контакт со дрогата и продолжува да се однесува на истиот начин?
4. Дали Кирил и Маја овој случај треба да го пријават во полиција?
5. Дали Кирил и Маја за овој случај треба да ги информираат родителите на Петар?
6. Дали по овој немил настан Кирил и Маја треба да го напуштат Петар засекогаш?

Прашања:

1. Што подразбирате под поимот дрога?

2. Дали сметате дека сте доволно информирани за проблемот со злоупотребата на дроги?

3. Кои според ваше мислење се штетните последици од злоупотребата на дроги?

6. Каков е вашиот став спрема дрогата?

- а) Не ме интересираат никакви дроги
- б) Ме интересираат и би пробал-а кога би имал-а прилика
- в) Немам одреден став

5. Што подразбирате под поимот зависност од дрога?

7. Дали марихуаната создава зависност?

- а) Да
- б) Не
- в) Не знам

7. Која од долунаведените дроги денес е најмногу злоупотребувана од страна на младите? (наведете само еден одговор)

- а) хероинот,
- б) марихуаната,
- в) алкохолот,
- г) кокаинот,
- д) друга дрога, наведете сами _____

Заклучок

Непобитен е фактот дека злоупотребата на алкохол, дроги и психотропни супстанции во ова време и простор е во постојан загрижувачки подем. Оваа тенденција доведе до зголемен број на: нови зависници, експериментатори, смртни случаи, дилерство меѓу младите и нивните родители, криминал, убиства, самоубиства и сл. За жал, старосната граница на младите коишто ги злоупотребуваат се симна под 10-годишна возраст.

Алкохолот и дрогите ги уништуваат човечките животи и заедниците, го поткопуваат човечкото достоинство, го уназадуваат човечкиот развој и напредок и доведуваат до појава на специфични облици на криминалитет. Тие денес станаа едни од неконтролираните облици на комуникација на младите во нивните секојдневни односи. На оваа возраст тие се преокупирани со сегашноста. Младите што користат или препродаваат дрога најчесто бараат привремени возбуждавања, бегство од проблемите, прифатеност од врсниците или лесен начин да дојдат до пари и сето тоа им е поважно од сопствената иднина и штетните последици од нивните постапки.

Овие факти сами за себе водат кон следната констатација, а таа е дека севкупните наши заложби против овој вид криминалитет не се доволно успешни од причини што: недостига успешна организација, стратегија и конкретни активности како на општествен така и на поединечен план. Поради сето ова во овој момент неопходно е добро, стручно, професионално, научно проверено и практикувано организирање на сите компетентни субјекти (лица и институции) во државата од причини што истражувањата покажуваат дека алкохолот, тутунот и марихуаната се трите најдостапни дроги за тинејџерите.

VII. МЛАДИТЕ И СПОРТСКИТЕ НАТПРЕВАРИ

ВРЕМЕ ЗА РЕАЛИЗАЦИЈА: 1 наставен час

ПОТРЕБНИ МАТЕРИЈАЛИ:

- Закон за спорт,
- Закон за спречување на насилството и недостојно однесување на спортски натпревари,
- Европската конвенција за насилство и недостојно однесување на гледачите на спортските настани, особено на фудбалските натпревари.

ЦЕЛ:

Учениците ќе дискутираат и низ дискусијата да се промовира спортот како култура на живеење, наспроти насилството и недостојното однесување на спортските натпревари.

Целта ќе се постигне ако:

- Учениците дискутираат за спортот како можност за постигнување врвни резултати односно за спортот како можност за рекреација и за користење на слободното време.
- Се дискутира за фер натпревар и за надлежните субјекти кои се одговорни за организирање на спортските натпревари и за обезбедување на јавниот ред и мир на спортски натпревар.
- Се развие дискусија за спортско наспроти неспортско навивање, преку прашањата за реквизити кои се дозволени за внесување во спортските објекти и прашањето за тоа што е забрането за навивачите во спортските објекти и кои се последиците од неспортското навивање.
- Јасно се идентификува однесувањето кое е противправно и казниво согласно Законот за спречување на насилството и недостојното однесување.
- Се развие дискусија по однос на студијата на случај.

- Се донесат најмалку три заклучоци, кои ќе бидат формулирани како кодекс на однесување на малолетниците на спортските натпревари.

НАЧИН НА КОЈ ЌЕ СЕ РЕАЛИЗИРА ТЕМАТА:

- Вовед: анкетен лист со прашања (анкетниот лист ќе се даде пред и по завршувањето на часот со цел да се измери прогресот на учениците во текот на дискусијата).
- Краток вовед во темата преку прашања за дискусија (воведната улога ќе ја има наставникот, додека полицискиот службеник се вклучува подоцна во дискусијата).
- Анализа на случај или користење на видео клип од фудбалски натпревар на кој се случило поголемо нарушување на јавниот ред и мир.
- За поттикнување на интересот кај учениците за промовирање на спортот како култура на живеење: присуство на спортист.
- Заеднички заклучоци во форма на правила за однесување на спортските натпревари (заклучоците да бидат донесени од страна на учениците, преку поттикнување на висок степен на интерактивност).

МОЖНИ МЕТОДИ ЗА КОРИСТЕЊЕ:

ГРУПНА ДИСКУСИЈА - Со помош на овој метод може да се согледаат различните погледи и ставови на учениците. При примена на овој метод мора да се вклучат сите односно поголемиот дел од учениците.

РАБОТА ВО ГРУПИ - Можност одделението да се подели во три групи со задача да се изработи краток „флип чарт“.

– Што е спортско навивање? Што не е спортско навивање? Кои се можните последици од неспортско навивање?

АНАЛИЗА НА СЛУЧАЈ (во пишувана форма или преку користење на видео клип).

Студија на случај:

Се викам Кире и имам 16 години. Го сакам спортот и редовно одам на сите натпревари кога игра фудбалскиот клуб за кој навивам. Пред многу значаен меч за мојот клуб, се договаравме со другарите за начинот на кој ќе навиваме. Ги подготвивме знамињата и редовната опрема (шалови, знамиња). За време на првото полувреме, нашиот клуб водеше, но во второто полувреме, примија два гола. На 10 минути пред крајот на натпреварот, моите другари почнаа да се нервираат поради резултатот. И тогаш, тргнаа кон теренот, извикувајќи со погрдни зборови кон навивачите од спротивниот клуб. Во моментот настана голема турканица, а одеднаш и јас бев дел од таа група и се чувствував како да правам нешто многу важно за мојот клуб. Започнавме да ги кршине столчињата и со нив да фрламе кон теренот. Беа запалени две „бакљи“ и неколку столчиња.

Натпреварот беше прекинат. Во непосредна близина до нас седеше татко со две деца, кои преплашено плачеа и се обидуваа да ги сокријат главите под палтото на таткото. Полицијата интервенираше и не приведе сите во Полициска станица. Беа повикани моите родители, кои се согласија да ја платат глобата, наместо полицијата да ми поднесе барање за поведување прекршочна постапка до надлежниот суд.

Анализа:

Тој што го сака спортот, не може да го уништи натпреварот, а Кире со неговите другари, со неспортското однесување придонеле 10 минути пред завршување на спортскиот натпревар да предзвикаат насилство на натпреварот. Со своето однесување придонеле да се уништи дел од стадионот, но и предизвикале чувство на страв и вознемиреност кај останатиот дел од публиката. Поради нивното однесување граѓаните коишто дошле да го „празнуваат“ спортот, си заминаа без да го догледаат натпреварот.

Што направиле Кире и другарите, а е спротивно на Законот за спречување на насилството и недостојно однесување на спортските натпревари?

- Внеле и запалиле во спортскиот објект пиротехнички средства.
- Фрлале предмети во натпреварувачкиот простор со што можеле или го загрозиле животот и физичкиот интегритет на лицата или имотот.

Родителите на Кире, мораа да платат глоба во износ од 550 евра во денарска противвредност.

КРАЕН РЕЗУЛТАТ: ДОГОВОР ОДНОСНО ПРИФАТЕН КОДЕКС НА ОДНЕСУВАЊЕ СО НАЈМАЛКУ 3 ПОТВРДЕНИ ИЛИ ПРИФАТЕНИ ПРАВИЛА ОД СТРАНА НА ЦЕЛОТО ОДДЕЛЕНИЕ.

Извори:

1. Закон за спорт („Службен весник на Република Македонија“ број 29/02, 66/04, 81/08, 18/11, 51/11),

2. Закон за спречување на насилството и недостојно однесување на спортските натпревари („Службен весник на Република Македонија“ број 89/04, 135/11).

ПРАШАЊА:

1. Што не може да се вклопи во сликата за фер натпревар? (подвлечи го точниот одговор)
А) почит кон другите
Б) прифаќање на поразот
В) играње според правилата, кои ќе донесат до победа на екипата – домаќин
2. Што е прифатливо спортско навивање?

3. Што не е спортско навивање?

4. Наведи најмалку 3 работи кои се забранети и казниви доколку се направат на спортски натпревар ?

5. Алкохолот е дозволен за конзумирање во спортскиот објект?

А) ДА

Б) НЕ

VIII. ЗЛОУПОТРЕБА И ЗАНЕМАРУВАЊЕ НА ДЕТЕТО (ПЕДОФИЛИЈА, ПОЛОВИ ЗЛОУПОТРЕБИ, ПОРНОГРАФИЈА И ПОРНОГРАФИЈА НА ИНТЕРНЕТ)

ВРЕМЕ ЗА РЕАЛИЗАЦИЈА: 1 наставен час

ПОТРЕБНИ МАТЕРИЈАЛИ:

- Кривичен закон на Република Македонија,
- Закон за кривична постапка,
- Закон за малолетничка правда,
- Прирачник за ученици.

ЦЕЛ:

Воведување на учениците во темата за сексуалноста и темата за сексуалното однесување, за стереотипите или за машко-женските улоги односно за прифатливите и неприфатливите форми на сексуално однесување.

Посебни цели :

- развивање на свеста за сопствената сексуалност и за полот;
- промовирање на здрави ставови кон сексуалноста;
- превенција на сексуална злоупотреба преку зголемување на свеста за нејзиното постоење;
- начини на спречување.

Кратко воведување во темата, а потоа учениците одговараат на прашања за тоа на кои места се случува сексуалната злоупотреба, од кого – кои се луѓето што вршат сексуални злоупотреби, каде се врши и сл.

Целта ќе се постигне ако:

Учениците станат свесни за својата сексуалност и за полот на кој му припаѓаат, се стекнат со основни знаења за ваквиот вид на злоупотреба, да заземат здрави ставови кон сексуалноста, да знаат да се заштитат од сексуална злоупотреба и да ја спречат доколку дојде до неа.

Ќе се развие дискусија по однос на студијата на случај.

НАЧИН НА КОЈ ЌЕ СЕ РЕАЛИЗИРА ТЕМАТА:

Вовед: анкетен лист со прашања (анкетниот лист ќе се даде пред и по завршувањето на часот со цел да се измери прогресот на учениците во текот на дискусијата).

Краток вовед во темата, преку прашањата за дискусија (воведната улога ќе ја има наставникот додека полицискиот службеник се вклучува подоцна во дискусијата).

Анализа на случај

Заеднички заклучоци (заклучоците секогаш треба да се извлекуваат од децата, а наставникот и полицискиот службеник само модерираат).

МОЖНИ МЕТОДИ ЗА КОРИСТЕЊЕ:

ГРУПНА ДИСКУСИЈА - Со помош на овој метод може да се согледаат различните погледи и ставови на учениците. При примена на овој метод мора да се вклучат сите односно поголемиот дел од учениците.

РАБОТА ВО ГРУПИ - Можност одделението да се подели во три групи, да им се дадат три случаи да ги разработат со нивни ставови, видувања и заклучоци.

АНАЛИЗА НА СЛУЧАЈ (во пишувана форма)

Студија на случај:

На ден 27.10.2012 година во Полициска станица во Дебар лицето В.С. татко на детето М.С., род. на 25.9.2002 година со место на живеење во Дебар, на ул. Ѓорче Петров бр.15, пријави дека пред околу четири години неговиот **сосед и пријател** П.П. ја принудил М.С. да го допира за некои делови од телото при што и тој ја допирал по телото. Сето тоа се случувало во неговата семејна кука, која е оддалечена од нивната околу 50 метри. Во тоа

време во дворот биле синот на соседот, кој сега е на возраст од 9 години и братчето на М.С. кое тогаш имало 4 години. М.С. тогаш имала 6 години. Имено соседот ја викнал М.С. којашто била во дворот и си играла со децата да влезе во куќата, ја одвел во собата кај компјутерот, најпрво и пуштил игри (со барбики кои се пресоблекувале, се шминкале и правеле други работи), во еден момент и тој почнал да ја допира по телото и по лицето, но кога таа сакала да се тргне, тој со рака ја потпрел вратата и почнал да ѝ се заканува. М.С. почнала да плаче и да го моли да ја пушти да си оди дома, но тој и дал 50 денари и ѝ рекол дека за тоа не смее да каже на никого.

Анализа на случајот:

По пријавувањето, иако со задоцнување од околу 4 години, веднаш е известен стручниот тим и извршени се разговори со М.С., со нејзините родители и со пријавениот сосед. Прибавен е наод и мислење од стручните служби во Центарот за социјална работа во којшто се кажува дека детето е сексуално злоупотребено и дека кај детето се присутни емоционални реакции, бес, страв, срам, чувство на пониженост и вина, хронична иритабилност и лутина, а извршен е и гинеколошки преглед и обезбедена е медицинска потврда од гинеколог. Обезбедена е наредба за претрес на домот на сторителот, извршен е претрес, по што е изготвен записник за претресот, а добиена е и наредба за вештачење на одземените предмети и хард дискови од компјутерот на П.П., со цел да се види дали се занимава и со детска порнографија.

Од сето ова се гледа дека постои основано сомнение дека пријавеното лице сторило кривично дело полов напад врз малолетник кој не наполнил 14 години, кое е казниво по чл. 188 ст. 1 од КЗ.

Прашања за дискусија со децата:

1. Дали е во ред што толку време (скоро 4 години) М.С. не кажала на никого за оваа случка?
2. На кого се М.С. можела или требало да се довери (да каже)?
3. Од кого можела да побара помош?
4. Што сè се случувало со М.С. во тие четири години (често била болна, депресивна и отсутна со мислите, успехот во училиште драстично одел во надолна линија, на одморите била сама и не се дружела со своите соученици, немала ни другарки)?
5. Дали некој во семејството, училиштето или во здравствениот дом требало да забележи и открие што се случува со М.С.?
6. Кои се тие што треба да им помогнат на децата во вакви ситуации?

Дискусија со бура на идеи – недозволени допири

Сите идеи се забележуваат на табла, при што треба особено да се потенцира следното:

Понекогаш некои луѓе ќе се осмелат да те допираат без твоја дозвола и тоа не е во ред. Некои луѓе ќе се осмелат да ги допираат твоите интимни делови од телото. Овие допири ги означуваме како недозволен допири.

Кога ќе ти се случат недозволен допири постојат некои работи што можеш да ги направиш:

- можеш да кажеш не,
- можеш да побегнеш,
- можеш да кажеш некому во кого имаш доверба.

Недозволените допири можат да се означат како сексуална злоупотреба. Сексуалната злоупотреба може да биде недозволено допирање од страна на возрасен, познат или непознат, врсник, или пак барање ти неког да допираш на недозволен начин. Сексуалната злоупотреба е недозволена и таа е противзаконска.

Повеќето семејства се среќни, но понекогаш се случуваат нешта во семејството што не се радосни, а понекогаш и нешта што не се во ред. Понекогаш некој се опива, понекогаш има тепање, а понекогаш има и сексуална злоупотреба.

Треба да им се потенцира на децата дека не се сами! Постојат многу луѓе и институции коишто можат да помогнат!

Прашања:

1. Допирањето на твоите интимни делови од телото од кого било без твоја согласност е недозволиво и се нарекува _____.

2. Оние коишто сексуално ги злоупотребуваат децата се непознати луѓе од улица.

да

не

3. Сексуална злоупотреба на деца вршат само ментално болни луѓе.

да

не

4. Децата често можат да лажат дека се сексуално злоупотребени.

да

не

5. Како треба да се заштитите од оваа појава? _____

IX. СООБРАЌАЈНА КУЛТУРА И МЛАДИТЕ

ВРЕМЕ ЗА РЕАЛИЗАЦИЈА: 1 наставен час

ПОТРЕБНИ МАТЕРИЈАЛИ:

- Закон за безбедност на сообраќајот на патиштата,
- Кривичен законик,
- Закон за малолетничка правда.

ЦЕЛ:

Оваа тема има за цел да се разработат и да се појаснат основите на правилата и прописите во патниот сообраќај, како и дел од содржините од областа на правата и одговорностите на учесниците во сообраќајот, основите на етиката на сообраќајот односно сообраќајната култура, како и некои други содржини со различни сообраќајни ситуации кои се корисни за безбедно вклучување и учество на младите во сообраќајот.

Целта ќе се постигне ако:

- Ученците дискутираат на темите од областа на сообраќајот.
- Ги идентификуваат нивните права како учесници во сообраќајот
- Ги идентификуваат нивните обврски како учесници во сообраќајот (пешаци, учесници во сообраќај со велосипед, со велосипед со мотор или мопед).
- Станат свесни за законските одредби за дозволената старосна граница за стекнување со право на управување со моторно возило (велосипед со помошен мотор, мопед и автомобил).
- Учениците дискутираат за најчестите прекршоци кои ги прават малолетниците во сообраќајот.
- На крајот на предавањето се свесни и можат да ги препознаат состојбите на ризик.
- Заеднички бидат извлечени заклучоци по однос на темата.

НАЧИН НА КОЈ ЌЕ СЕ РЕАЛИЗИРА ТЕМАТА:

Вовед: анкетен лист со 5 прашања (анкетниот лист ќе се даде пред и по завршувањето на часот со цел да се измери прогресот на учениците во текот на дискусијата).

Краток вовед во темата, преку прашањата за дискусија (воведната улога ќе ја има наставникот, додека полицискиот службеник се вклучува подоцна во дискусијата).

Анализа на случај: користење на три фотографии за работа во групи. Секоја група ќе има задача да направи анализа на ситуацијата претставена на фотографијата, со потенцирање на забранетото однесување).

Заеднички заклучоци (заклучоците секогаш треба да се извлекуваат од децата, а наставникот и полицискиот службеник само модерираат).

МОЖНИ МЕТОДИ ЗА КОРИСТЕЊЕ:

ГРУПНА ДИСКУСИЈА - Со помош на овој метод може да се согледаат различните погледи и ставови на учениците. При примена на овој метод мора да се вклучат сите односно поголемиот дел од учениците.

РАБОТА ВО ГРУПИ - Можност одделението да се подели во три групи со задача да дискутира во групи по однос на три различни фотографии коишто се содржани во прирачникот за ученици.

Прва фотографија - Очекуван заклучок од анализата: Непосредно пред раскрсница, се задржуваат на улица. Улицата не е место за игра. Пешакот по правило не смее да се движи и да се задржува на коловозот.

Втора фотографија - Очекуван заклучок од анализата: И кога поминува на пешачки премин, пешакот треба да биде внимателен и да не претрчува преку улица непосредно пред возилото во движење. Во случајот, можеби возачот нема да може навреме да го запре возилото. На обележан пешачки премин на кој сообраќајот не е регулиран со светлосни сообраќајни знаци, ниту со знаци што ги дава полициски службеник, пешакот е должен пред стапнување на пешачкиот премин да обрне внимание на оддалеченоста и на брзината на возилата што му се доближуваат.

Трета фотографија - Очекуван заклучок од анализата: Играњето на улица не е дозволено. Со ваквото однесување децата се доведуваат себеси во опасност, но ги доведуваат во опасност и другите учесници во сообраќајот. На коловоз не смее да се игра, лизга, скија и санка, како и да се вози тротинет, ролери, скироли и друго.

Прашања за учениците:

1. На пат со велосипед може да управува лице кое има навршено _____ годишна возраст.
2. На пат со велосипед со мотор и мопед може да управува лице кое има навршено _____ годишна возраст.
3. Возачот на велосипед, велосипед со помошен мотор и мопед, должен е да се движи што поблиску до:
А) десниот раб на коловозот

Б) левиот раб на коловозот

Заокружи го точниот одговор.

4. Со колку години може да се стекнеш со право на оспособување за управување со моторно возило од Б-категорија малолетник?

5. Наведи ги условите за коишто знаеш дека треба да ги исполнува малолетникот за да се стекне со право да полага за Б-категорија.

Х. БЕЗБЕДНОСТ ВО ИНТЕРНЕТ-СООБРАЌАЈОТ

ВРЕМЕ ЗА РЕАЛИЗАЦИЈА: 1 наставен час

ЦЕЛ:

Учениците преку дискусија да стекнат знаење за тоа што претставува Интернет, како да се постигне поголема заштита при негово користење, како и подигнување на свесноста за одговорноста при користењето Интернет.

Целта ќе се постигне ако:

- Учениците стекнат знаење за тоа што претставува Интернет, кои се бенефитите од него, но и да бидат свесни за нивните обврски и одговорности.
- Учениците знаат дека преку Интернет можат да бидат и злоупотребени и да станат повнимателни при комуникацијата преку социјалните мрежи.
- Заеднички бидат извлечени заклучоци по однос на темата.

НАЧИН НА КОЈ ЌЕ СЕ РЕАЛИЗИРА ТЕМАТА:

Вовед: анкетен лист со прашања (анкетниот лист ќе се даде пред и по завршувањето на часот со цел да се измери прогресот на учениците во текот на дискусијата).

Краток вовед во темата, преку прашањата за дискусија (воведната улога ќе ја има наставникот, додека полицискиот службеник се вклучува подоцна во дискусијата).

Анализа на случај

Заеднички заклучоци (заклучоците секогаш треба да се извлекуваат од децата, а наставникот и полицискиот службеник само модерираат).

МОЖНИ МЕТОДИ ЗА КОРИСТЕЊЕ:

ГРУПНА ДИСКУСИЈА - Со помош на овој метод може да се согледаат различните погледи и ставови на учениците. При примена на овој метод мора да се вклучат сите односно поголемиот дел од учениците.

РАБОТА ВО ГРУПИ: Можност одделението да се подели во три групи со задача да се изработи краток „флип чарт“.

Студија на случај

Четиринаесетгодишната Марија со своето семејство се подготвуваше за годишниот одмор и престој во Турција. Беше навистина среќна поради одењето и поминувањето заедничко време со своето семејство. Пред тргнувањето, на сите свои пријатели на Фејсбук им се пофали дека на 20 јули одат на петнаесетдневен одмор во Турција, и дека се радува што ќе побегне од летните горештини. При престојот во Турција, речиси секојдневно се

фотографираше со своето семејство, наведувајќи ги местото на престој и датумот, а потоа објавувајќи ги на својот фејсбук-профил. Но, пред тргнувањето во Турција, доби понуда за пријателство од извесно лице Марко, кој се претставуваше како шеснаестгодишно момче и прашуваше каде живее и каде ѝ е училиштето. За време на нејзиниот престој во Турција, Марко постојано беше во контакт со неа преку Интернет, притоа прашувајќи ја како си поминува на одмор и кога ќе се врати дома со семејството, а Марија му возвраќаше на пораките. Денот пред да се вратат дома, Марија забележа дека Марко ја остранил од својата листа на пријатели на Фејсбук, но и дека таков профил повеќе не постои.

При враќањето од одмор и пристигнувањето дома, Марија заедно со нејзиното семејство забележаа дека нивната кука е ограбена и дека сите скапоцености и вредни предмети ги нема. Семејството беше во шок.

Анализа на случајот

Овој случај манифестира злоупотреба на наивноста на четирнаесетгодишната Марија од страна на нејзиниот наведен пријател Марко. Со тоа што споделувала информации на нејзиниот профил за тоа кај се наоѓа, Марија и нејзиното семејство станале потенцијална жртва на разбојништво.

Прашалник

1. Наведете што подразбирате под Интернет?
2. Наведете како го подразбирате поимот безбеден интернет-сообраќај?
3. Наведете колку често ги користите социјалните мрежи?
4. Кои се ризиците од користењето на социјалните мрежи?
5. Какви средства можат да се користат за заштита на Вашиот персонален компјутер?

Заклучоци:

1. Глобалната мрежа - Интернет, првенствено претставува извор на многубројни корисни информации од едукативен, културен и позитивен општествено-социјален карактер.
2. Поради можноста за вметнување и на содржини од насилни и недолични карактер, користењето Интернет треба да биде претпазливо со присуство на блиски лица.
3. Секогаш почитувајте ги правилата за безбедност во интернет-сообраќајот. На тој начин ќе бидете заштитени Вие и Вашиот компјутер.

4. Секогаш креирајте силни лозиники и не објавувајте информации од личен карактер.

XI. НАСИЛСТВОТО И КАКО ТОА МОЖЕ ДА СЕ СПРЕЧИ

„Јас никогаш не ги поучувам моите ученици само настојувам да им обезбедам услови во кои тие можат да учат“ (А. Ајнштајн)

ВРЕМЕ ЗА РЕАЛИЗАЦИЈА: 1 наставен час

ЦЕЛ:

Целта е кај учениците да се подигне нивото на свеста, знаењата, но и одговорноста за овој крајно сериозен и загрижувачки проблем со цел навремено и успешно да се справуваат со сите предизвици и опасности коишто **насилството** и **агресивното** однесување ги носат со себе.

Целта ќе се постигне ако учениците навреме стекнат знаење за тоа:

- Што претставува насилството и агресивното однесување?
- Зошто младите денес многу често прибегнуваат кон користење на насилство?
- Кои се најважните фактори на ризик кои доведуваат до појава и развој на насилството?
- Кои се последиците од примената на насилство и агресивно однесување?
- Како да се спротивстават на притисоците од „пријателите“ и „другарите“ кои ги наведуваат (провоцираат) да применуваат насилство - насилно однесување?
- Како се препознава (манифестира) насилство и агресивно однесување?
- Зошто денес насилството е поприсутно и сè побрутално и што влијае на сето тоа?
- Колку медиумите придонесуваат за појава на насилството и насилничко однесување?
- И ако заеднички извлечат заклучоци за штетноста од користењето на насилство и насилничко однесување.

НАЧИН НА КОЈ ЌЕ СЕ РЕАЛИЗИРА ТЕМАТА:

Вовед: анкетен лист со прашања (анкетниот лист ќе се даде пред и по завршувањето на часот со цел да се измери прогресот на учениците во текот на дискусијата).

Краток вовед во темата, преку прашањата за дискусија (воведната улога ќе ја има наставникот, додека полицискиот службеник се вклучува подоцна во дискусијата).

Извори (користени документи):

- Кривичен закон на Р. Македонија,
- Законот за кривична постапка,
- Закон за нарушување на јавен ред и мир,
- Закон за семејство,
- Закон за заштита на децата.
- Правилник за условите, критериумите и начинот на остварување на правата за заштита на детето,
- Програма за остварување и развој на заштита на децата за 2004 г.,
- Закон за основно и средно образование,
- Конвенција за правата на детето,

- Закон за малолетничка правда,
- Прирчник за ученици.

МОЖНИ МЕТОДИ ЗА КОРИСТЕЊЕ:

При спроведување на образовната содржина можат да се користат следните наставни форми:

Групна дискусија - (интерактивно учество на учениците) преку која може да се согледаат различните погледи и ставови на учениците. При примена на овој метод наставникот треба да посвети внимание за вклучување на што поголем број ученици од одделението (по можност сите). Преку овој метод наставникот ќе успее:

- Да развие групна солидарност бидејќи учениците низ дискусиите (разговорите) си помагаат и соработуваат меѓу себе;
- Да постигне поголема вклученост на учениците - секој член на групата има некоја обврска;
- Да постигне работна атмосфера – посolidните ги „влечат“ послабите;
- Да овозможи поголема индивидуализација.

Работа во групи (парови) - користењето на овој метод овозможува одделението да се подели во три групи со задача да се изработи краток „флип чарт“. Овој метод на работа овозможува кај учениците да се развиваат:

- другарски односи, социјализација, соработка низ кои тие се потпираат еден на друг, си помагаат, соработуваат и сл.,
- групите (паровите) се мотивираат за работа ставајќи ги во преден план нивните ставови,
- развиваат комуникација (учат дека треба да го почитуваат туѓото мислење, да го уважуваат соговорникот без разлика на неговите спротивставени ставови,
- да се проширува и продлабочува знаењето.

Во текот на имплементацијата на оваа образовна тема (содржина), а со цел предавањето да привлече внимание кај учениците и да остави силен впечаток, наставникот може да користи:

- Визуелни медиуми (слики, постери, училишна електронска активна табла, пано за пишување) преку кои ќе се постигне поефикасно восприемање на наставната содржина;
- Аудиовизуелни медиуми (краток филм, панел, ДВД, компјутер, ЛЦД-проектор и сл.);
- Мултимедијалност во наставата, по можност практикувани мултимедијални техники и методи кои во практиката се покажале ефикасни и добро прифатени од страна на учениците;

- Текстуални медиуми: весници и списанија (на пр. настан поврзан со овој проблем-пожелно е учениците сами да го предложат); текстови (пр. готов текст од „студија на случај“/ кратко сценарио од „играње на улоги“ / „социодрама“ и сл.) што наставникот може да сам да ги подготви или во соработка со учениците од одделението.

Студија/анализа на случај:

Група ученици од едно основно училиште по завршувањето на часовите го напуштиле училиштето. Сите се упатиле во еден правец. Во групата се наоѓало момчето по име Дејан. Тој секогаш во групата на своите врсници бил доживуван како: срамежлив, повлечен, млитав, невнимателен, неодлучен. Еден ден Дејан (имал 11 години) кога излегувал со својата група врсници од училиштето се скарал со еден од нив. Во таа прилика еден од другарите покрај другото на Дејан му рекол: „*Ти си „мекуш“, ти не смееш и не можеш да се тешаш. Ти не смееш да му го скришиш носот на она момче што поминува покрај нас*“. По тротоарот кон нив одело едно момче кое не било познато за нивното друштво, а кое било на нивна возраст. Веднаш по дофрлувањето упатено до Дејан дека е „мекуш“ тој се сцрвенил и вознемирил. Без да каже нешто тој ја поминал улицата од другата страна, и неочекувано за сите во групата му се доближил на непознатото момче и започнал да го удира по главата така што му нанел тешки повреди. Разгневен и бесен Дејан повторно се вратил кај другарите коишто го поттикнале тоа насилство. Како ништо да не се случило групата почнала да се разотидува и во еден момент еден од нив му се обратил на Дејан со зборовите: „*Браво Дејан! Браво, се гледаме утре*“.

Анализа на случај:

Немилиот настан опишан во студијата на случај претставува класичен пример на **насилство и агресивно однесување** во кој е употребена физичка сила и моќ врз невина жртва на која ѝ е нанесена тешка телесна повреда што претставува кривично дело сторено од малолетник.

Манифестираното насилство е искреирано од страна на група млади кои извршиле намерна провокација врз напаѓачот (насилникот) кај кој не постоело чувство на страв, бес, омраза, изгубеност, немоќ и одмазда спрема жртвата.

Оваа случка укажува на фактот дека во моментот кога била нападната невината жртва, кај Дејан (како напаѓач) не постоела никаква надворешна пречка што ја предизвикала појавата на агресивност, туку само внатрешно чувство на усраменост поттикнато од навредливата забелешка на „другарот“. Во овој случај напаѓачот (Дејан) којшто подлегнал на провокациите од неговите „другари“, е оптоварен од **’мачо‘ синдромот**. Настојувајќи да се докаже пред своите врсници - колку тој е физички силен, не размислувајќи притоа за штетните последици од таквото неодговорно однесување (законски недозволено, асоцијално, девијантно, општествено неприлагодено, штетно и неприфатено однесување).

Прашања за дискусија со учениците:

1. Која била причината што Дејан се одлучил да примени насилство врз невино лице?
2. Каква е одговорноста на Дејан за стореното насилство врз невината жртва?
3. Како требало да изреагира Дејан кога видел дека неговиот „другар“ го наведува на правење насилство врз невина жртва?
4. Со кои правни последици ќе се соочи Дејан за делото кое го сторил?, Дали другарите треба да го осудат провокаторот кој влијаел на Дејан да постапи насилнички спрема невината жртва?
5. Дали за овој немил настан присутните другари треба да пријават во: полиција, кај родителите на Дејан, кај директорот на училиштето, не треба никаде да се пријави?

Прашања:

1.Што се подразбира под поимот насилство?

2. Кои се последиците од насилството и насилничкото однесување?

3. Кои се факторите кои доведуваат до појава на насилството?

4. Според ваше мислење, кои составни елементи го сочинуваат насилството?

5. Како најдобро и најбрзо можете да препознаете насилство?

6. Кои се карактеристиките на денешното насилство?

7. Какви форми на насилство познавате?

XII. ОРУЖЈЕ

ВРЕМЕ ЗА РЕАЛИЗАЦИЈА: 1 наставен час

ПОТРЕБНИ МАТЕРИЈАЛИ:

- Закон за оружје,
- Стратегија за намалување на насилството во училиштата 2012-2015,
- Прирачник за ученици.

ЦЕЛ:

Учениците да дискутираат и низ дискусија да стекнат знаење за оружјето, видовите оружје, неговото законско поседување, носење и употреба, последиците од насилство и опасноста од употреба на оружјето.

Целта ќе се постигне ако ученикот:

- знае што е оружје,
- знае дека поседувањето и носењето оружје е законски уредена материја,
- знае кои се последиците од носење и употреба на оружје,
- умее да извлече заклучоци по однос на темата.

НАЧИН НА КОЈ ЌЕ СЕ РЕАЛИЗИРА ТЕМАТА:

Вовед: анкетен лист со прашања (анкетниот лист ќе се даде пред и по завршувањето на часот со цел да се измери прогресот на учениците во текот на дискусијата).

Краток вовед во темата, преку прашањата за дискусија (воведната улога ќе ја има наставникот, додека полицискиот службеник се вклучува подоцна во дискусијата).

Анализа на случај

Заеднички заклучоци (заклучоците секогаш треба да се извлекуваат од децата, а наставникот и полицискиот службеник само модерираат).

МОЖНИ МЕТОДИ ЗА КОРИСТЕЊЕ:

Бура на идеи – Со помош на овој метод може да се согледаат различните погледи и ставови на учениците. При примена на овој метод мора да се вклучат сите односно поголемиот дел од учениците.

Работа во групи: Можност одделението да се подели во три групи со задача да се изработи краток „флип чарт“.

Истражување на случај

Анализа на случај

Студија на случај:

Помеѓу двајца ученици од мојот клас, Д.М. и Ј.В. долго време постоеше нетрпение. Д.М. постојано го провоцираше и навредуваше Ј.В. со разни погрдни зборови пред останатите другари. Знаев дека Ј.В. сака да му се одмазди на Д.М. Тој затоа се организираше со неговите другари од населбата каде што живее. На големиот одмор, видов дека Ј.В. има метална прачка во чантата.

Не кажав никому за тоа што го знаев и што го видов. Си заминав дома иако знаев дека Ј.В. заедно со двајца негови другари го чекаа Д.М. на крајот од школскиот двор.

Следниот ден слушнав дека Д.М. е во болница, поради тоа што бил претепан во школскиот двор.

Тој ден останаа празни столчињата на Д.М. и Ј.В.

Јас погрешив и носам одговорност за тоа што се случи.

Во што е мојата вина? Што требаше да направам? Можев ли да ги спречам?

„Буллингот“ не го оправдува насилството

Металната шипка е средство погодно за напад и со него може да се нанесат телесни повреди. Забрането е да се носи оружје или оружје. Во конкретниот случај, ученикот што ја раскажува приказната, требало да ги извести наставниците во училиштето. На тој начин ќе го спречел насилството.

Прашања за учениците:

1. Дискусија - Дали во вашето училиште постои насилство и случаи на употреба на оружје?

6. Кои се видовите на оружје? Наведи најмалку 2 вида:

7. На кого треба да му се пријави присуство на оружје во училиштето?

8. Дали Р. Македонија има Стратегија за намалување на насилството во училиштата?

9. Што е безбедно училиште?

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА

1. Акционен план за контрола на дроги (во два дела): предимплементационен (периодот од една година 2007) и имплементационен (за период 2008-2012),
2. Бачановиќ, О., Батиќ, Д., Мирчева, С., Стојковска, В., Просароска Ж., *Прирачник за полициско постапување во системот на малолетничка правда*, Скопје 2009;
3. Единствената Конвенција на ОН за наркотични дроги од 1961 година,
4. Европската конвенција за насилство и недостојно однесување на гледачите на спортските настани, особено на фудбалските натпревари
5. Закон за заштита на децата, Сл.весник на Р.М, бр.157 од 11.11.2011 г.
6. Закон за заштита на децата („Службен весник на Република Македонија“ бр.98/00, 17/03, 65/04, 113/05, 98/08, 107/08, 83/09, 156/09, 51/11 и 157/11)
7. Конвенција на ОН за психотропни супстанции од 1971 година,
8. Конвенција на ОН против нелегалната трговија со наркотични дроги и психотропни супстанции (Виенска конвенција) од 1988 година
9. Кривичен закон на Р. Македонија; „Службен весник на РМ“ бр. 19/04

10. Кривичен закон на Р.Македонија, Сл.весник на Р.М, бр.166 од 26.12.2012 г.
11. Конвенцијата за правата на децата 20 ноември 1989
12. Закон за малолетничка правда, („Службен весник на РМ” број 87/2007, 103/2008, 161/2008 и 145/2010)
13. Национална стратегија за превенција на малолетничко престапништво
14. Национална стратегија за намалување на насилството во училиштата 2012-2015
15. *Националната програма за развој на образованието во Република Македонија 2005 – 2015*
16. Законот за основното образование (“Службен весник на Република Македонија” бр. 103/08, 33/10 116/10, 156/10, 18/11, 51/11, 06/12, 100/12 и 24/13)
17. Закон за оружје, Службен весник на РМ, бр. 142 од 27.10.2010 година,
18. Заеднички протокол за постапување во случај на семејно насилство, Влада на Република Македонија, УНДП 2010
19. Протокол за дополнување на единствената Конвенција од 1972 година,
20. Култура и етика во сообраќајот, проф. д-р Кирил Темков,
<http://www.rsbsp.org.mk/doc12/kultura-temkov.pdf>
21. Законот за Кривична постапка; Службен весник на РМ, бр. 150 од 18.11.2010 година
22. Законот за Кривична постапка, Сл.весник на Р.М, бр.100 од 6.8.2012 г.
23. Закон за контрола на опојни дроги и психотропни супстанции, Сл.весник на Р.М, бр.124 од 20.9.2010 г.
24. Закон за нарушување на јавен ред и мир, Сл.весник на Р.М, бр.66 од 08.06.2007 г.
25. Закон за нарушување на јавен ред и мир, Сл.весник на Р.М, бр.66 од 08.06.2007 г.
26. Закон за прекурзори, Сл.весник на Р.М, бр.53 од 14.04.2011 г.
27. Закон за прекршоци („Службен весник на Република Македонија“ број 62/06 и број 51/11)
28. Закон за прекршоци против јавниот ред и мир („Службен весник на Република Македонија“ број 66/07);
29. Закон за спорт („Службен весник на Република Македонија“ број 29/02, 66/04, 81/08, 18/11, 51/11),
30. Закон за семејство („Службен весник на Република Македонија“ бр.9/96, 38/04, 33/06, 84/08, 67/10, 156/10, 39/12 и 44/12)
31. Закон за спречување на насилството и недостојно однесување на спортските натпревари („Службен весник на Република Македонија“ број 89/04, 135/11).
32. Законот за средното образование („Службен весник на Република Македонија“ бр.44/95, 24/96, 34/96, 35/97, 82/99, 29/02, 40/03, 42/03, 67/04, 55/05, 113/05, 35/06, 30/07, 49/07, 81/08, 92/08, 33/10, 116/10, 156/10, 18/11, 51/11, 06/12, 100/12 и 24/13)
33. Програма за остварување и развој на заштита на децата за 2004 г.,
34. Правилник за условите, критериумите и начинот на остварување на правата за заштита на детето, Службен Весник на РМ бр 39/03
35. *Постапка со малолетници-сторители на прекршоци* Зборник на трудови: Малолетничка правда - од идеја до практика, Просароска. Ж , Скопје 2008.
36. Закон за полиција, чл. 37 (Сл.весник на РМ број 144/2006)